

Ковальчук В. І.

**ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНІ
ІННОВАЦІЇ» У ПОСТРАДЯНСЬКОМУ
НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ**

Стаття присвячена порівняльному аналізу наукового дискурсу щодо поняття та сутності політичних інновацій в пострадянській і, зокрема, російській та вітчизняній політології. Розглядаються підходи до концептуалізації поняття через визначення його результатів і процесуальні характеристики. Відмічені тенденції ототожнення понять як «новація» та «інновація», «інновація» та «політичне реформування», неточність критеріїв класифікації видів та типів власне політичних інновацій, невиправдане звуження кола його суб'єктів. Представлений авторський погляд щодо можливих шляхів подолання даних методологічних ускладнень.

Ключові слова: інновації, новації, політичні інновації, науковий дискурс, пострадянський науковий дискурс.

Кінець ХХ-початок ХХІ століття виявив безліч проблем, які мають ознаки абсолютної новизни і, відповідно, потребують нетривіальних підходів щодо їхнього вирішення. В умовах глобалізації майже усіх суспільних процесів, посилення нестабільності й кризового характеру розвитку світової політичної системи, окремих регіонів й національних держав формування інноваційного мислення і впровадження інноваційного типу суспільно-політичних трансформацій може стати альтернативою занепаду, руйнації та самознищення конкретних політій і людства в цілому.

Сьогодні розуміння суспільної еволюції та її політичної складової неможливе без тлумачення таких понять як нове, новація, нововведення, філософська рефлексія яких є досить поширеною серед мислителів і філософів минулого. Але й дотепер вживання зазначених категорій у

суспільствознавчій літературі є вкрай довільним і нечітким, що заважає з'ясуванню джерел появи й наслідків окремих інновацій, загального змісту політико-інноваційної діяльності, ролі та функцій певних суб'єктів інноваційних процесів, використанню корисних суспільно-політичних практик для демократичного оновлення політичних відносин в Україні. Саме з цього випливає актуальність й практична значимість теми дослідження, метою якого є аналіз наукових уявлень щодо феномену політичної інновації в зарубіжному й вітчизняному суспільствознавстві та визначення специфіки політичних інновацій в Україні.

Інновації в загальному значенні цього терміну розглядаються в порівнянні з явищем традиціоналізму в класичних роботах таких теоретиків суспільних змін та модернізації, як Р. Будон, Ш.Ейзенштадт, П. Штомпка, С. Хантінгтон та ін.. Започаткування досліджень суто політичної інноватики на пострадянському просторі здійснено завдяки роботам Л. Гордєєва, Е.Кірсанової, Л.Марценюк, В. Сергєєва, О. Сунгурова, М. Фоломєєва. Проте, більшість українських авторів розглядають політичні інновації у контексті модернізаційної теорії та практики сучасного реформування, не концентруючи увагу на змістовних аспектах самого поняття.

Дійсно, висвітлення проблематики суспільних інновацій у контексті теорій модернізації та соціальних змін є не тільки звичним, але й доцільним. Адже інноваційний характер розвитку відрізняє сучасні суспільства від традиційних. Проте, ще за часів формування ранніх концепцій модернізації, які віддавали перевагу техніко-економічним аспектам процесу оновлення суспільства, не розглядаючи політичні інновації як самостійне і специфічне явище. Початок такої практики розуміння поняття «інновація» ведуть від праць Й.Шумпетера. Саме він запровадив у західний науковий дискурс зазначену категорію, розрізняв поняття «винахід», «дослідження і розробки» та «інновація».

Він вважав, що винахід – це ідеї, які є корисними для бізнесу, але не обов'язково використовуються; дослідження і розробки – це науково-технічна діяльність, яка проводиться у виробництві і в державних чи громадських установах; інновації – це комерційне впровадження нової продукції чи нових засобів виробництва [13, с. 53].

Одними з перших прикладів вивчення конкретних політичних інновацій у західній науці були роботи Нельсона Полсбі та Вільяма Грина, які з'явилися у 80-ті роки минулого століття. Дослідження Н. Полсбі присвячено детальному аналізу появи у внутрішній та зовнішній американській політиці 14-ти нових інститутів і практик. В. Грін докладно розглянув умови формування інституту омбудсмену в середині 1960-х років у Великій Британії. На жаль, досліджень політичних інновацій такого рівню глибини та деталізації у вітчизняній політології ще немає. Більшого висвітлення феномен інновації знаходить в роботах з економіки, менеджменту, державного адміністрування і навіть педагогічних технологій.

Сучасне концептуальне осмислення феномену інновацій як таких на пострадянському просторі, зокрема, у Росії, є теж радше заслугою соціологів, економістів, фахівців з державного управління, а не політологів. Але на перетині їх інтересів вже з'явилася низка досліджень, в яких поставлено питання щодо самої сутності інновацій у їх співставленні з подібними або спорідненими поняттями «новація», «нововведення» тощо. Так, В.Л. Романов зауважує, що «новація» (нововведення) – це щось незвично нове, вперше створене або те, що виникає, запропоновано, заявило про себе, але ще не закріпилося і не отримало широкого поширення. Відповідно, можна казати про інновіювання як процес введення, закріплення і поширення новації. А загальний інноваційний процес є таким, у ході якого новація проходить стадій зародження, прояву, інновіювання та рутинізації. Він може здійснюватися спонтанно (дифузія) або цілеспрямовано впроваджуватися з подоланням

несприйнятливості або активного опору рутинних структур. З цього варто зробити висновок, що інновація є результатом інновіювання, а критерієм перетворення новації у саме інновації є виникнення і закріплення нових якісних характеристик системи, яка завдяки цьому оновлюється [7]. Такої ж думки додержується Л. Гордєєв, підкреслюючи, що «інновації – це реалізовані нововведення незалежно від сфери застосування» [2, с.478].

Погоджуючись із результатами такого уточнення і розрізнення зазначених висхідних категорій, зауважимо, що у цілому воно ще не набуло широкого розповсюдження у науковій літературі. Наприклад, відомий російський вчений Ю. Яковець розглядає поняття інновації та нововведення як синоніми і тлумачить їх як внесення у різноманітні види людської діяльності нових елементів (видів, способів), що підвищують результативність цієї діяльності [14, с.10].

Російські автори, на нашу думку, вже достатньо просунулися щодо з'ясування узагальненого змісту поняття саме «політичні інновації». Автор однієї з перших дисертацій, захищених за цією темою на пострадянському просторі М.М. Ільчук розуміє під ними «творчий процес і результати запровадження нових форм, засобів і методів політичної роботи, а також прийняття управлінських рішень, що радикально змінюють такого роду процеси та зміна у зв'язку з цим мислення й свідомості людей, відмова від застарілих політичних традицій та норм» [3]. Е. Кірсанова визначає політичні інновації як запровадження нових видів відносин, інститутів, практик, в результаті чого відбувається зміна політичної системи» [4, с.17]. В. М. Кононов бачить у політичних інноваціях «цілеспрямовану діяльність держави, орієнтовану на підвищення ефективності й транспарентності політичної системи шляхом нововведень у різних напрямках державної політики» [5, с.118]. Тобто, ці автори надають категорії «політичні інновації» суто процесуально-діяльнісний зміст, при цьому, як правило, обмежуючи його свідомими діями лише суб'єктів державної влади.

У роботах одного з засновників російської політичної інноватики як самостійної наукової дисципліни О.Ю. Сунгурова, змістом інновацій у соціально-політичній сфері теж виступають, перш за все, «грамотні й добре підготовлені реформи, необхідні як для створення сприятливих умов щодо розвитку інновацій у бізнесі, так і для розвитку самої держави і громадянського суспільства» [10]. Фактично, і в цьому випадку мова йде скоріше про зміст державної інноваційної політики або шляхи впровадження політичних інновацій, а не про сутність самого феномену. Проте, слід додати, що в деяких наступних роботах зазначеного автора поряд з цим згадується дифузія та запозичення як можливі механізми виникнення інновацій в політиці. Важливим кроком щодо розширення й уточнення змісту досліджуваного феномену є також розробка ним проблеми суб'єктів політичних інновацій, до яких він відносить недержавні науково-експертні спільноти, «Фабрики думок» та інститути-медіатори (наприклад, інститут Омбудсману, громадсько-консультативні ради, громадські палати різного типу тощо), які виступають посередниками між владою та громадянським суспільством і продукують політичні інновації у вигляді певних ідей. З цього випливає, що вибір певної стратегії національного інноваційного розвитку має бути свідомим сумісним актом політичних еліт і освіченої громадськості.

Тож, дедалі стає все більш зрозуміло, що концепт «політичні інновації» можна трактувати у звуженому або більш широкому сенсі. Якщо ж розглядати інноваційну діяльність як характеристику цілісного типу суспільства, можна погодитися з думкою В. М. Сергієва, що успішне запровадження різноманітних інновацій (чи то грошей як засобу обміну, чи то виборів як засобу рекрутування політичної еліти) здійснюється тільки через централізовану діяльність політичної влади або боротьбу за новий порядок її організації [9, с.115]. Тобто, майже усі суспільно значущі новації, навіть у техніко-

технологічній сфері, потребують певного інноваційного середовища аби перетворитися у суто *ін*-новації. Створення ж належного середовища, безумовно, є справою держави і наділених владними повноваженнями політичних суб'єктів.

Вітчизняні політологи теж приступають до концептуалізації та класифікації політичних інновацій, але роблять це поки що доволі несміливо. Так, М. А. Фоломєєв, цілком присвятивши свою статтю даному питанню і надавши докладний огляд соціологічних та економічних концепцій інновацій, лише зазначає, що «ці концепції є універсальним інструментом для аналізу, зокрема й в політиці» [12, с.207]. Л. Бойко-Бойчук, у свою чергу, відзначає, що у сьогоденних дефініціях досліджуваного поняття існують досить широкі його тлумачення, а саме — інновація як а) нові ідеї, концепти тощо (перша група); б) процес здійснення змін (друга група); в) здійснення змін конкретно у поведінці людей (третья група). Класифікація визначень побудована у такий спосіб: одна група логічно продовжує іншу — від найширшого трактування до найвужчого» [1, с.19]. На нашу ж думку, у наведеній класифікації взагалі спостерігається змішування різних за своєю суттю понять — інновації як суспільного явища та його процесуально-діяльнісних аспектів, що є некоректним з методологічної точки зору.

Торкаючись цього питання, В. М. Сергієв звертає увагу на розповсюдженість доволі «наївних» класифікацій інновацій за сферами людської діяльності, у яких виокремлюються їх «наукові», «технічні» та «соціальні» типи. Тоді політичні інновації можна просто додати до цього списку, який ризикує стати занадто довгим з огляду на велике розмаїття видів, типів й підтипів таких сфер діяльності. До того ж деякі різновиди інновацій взагалі складно віднести до певних різновидів соціальної дії. Наприклад, виникнення (створення) нових релігій або релігійних рухів одночасно можна віднести до онтологічного конструювання, зміни

правил оперування реальністю і правил соціальної поведінки [9, с.117].

На думку українського автора Л.Тупчієнка політичні інновації поділяються на: генетичні – політичні ідеї, що формуються у відповідь на потреби різноманітних сфер життя суспільства; історичні – відображається запозичення політичних ідей з різних етапів вітчизняної і світової історії. Він справедливо зауважує, що інновації особливо притаманні перехідним соціумам, коли відходять у минуле попередні стереотипи, формується новий апарат політики, адекватний новому стану суспільства [11, с.234].

Сьогодні дослідники вже усвідомили, що «інноваційний розвиток політичної системи - це не що інше як зміна якості політичної системи, яка досягається не шляхом дрібних поліпшень, реформувань, удосконалень, модернізацій наявних політичних систем (політичного облаштування суспільства), а появою поруч з існуючою - альтернативної концепції політичного розвитку, що передбачає суттєві (революційні) політичні зміни, які призведуть до загальної зміни самої політичної системи. Якщо ж така концепція стає частиною концепції розвитку існуючої політичної системи, то можна вести мову про модернізацію, реформування тощо наявної політичної системи але жодним чином не про інноваційний розвиток. Отже, коли нове політичне бачення облаштування суспільства не перемагає, тоді настає рецесія і лише нові революційні зміни стають імпульсами до наступного інноваційного розвитку [6, с.82]. Нам уявляється, що, завдяки своєму дискусійному і нетривіальному характеру, така постановка проблеми діалектичного, а не прямолінійного зв'язку модернізації з інноваціями достатньо перспективна як у науковому, так і практичному сенсі.

У кінцевому підсумку можна констатувати, що зміст поняття «політичні інновації» залишається недостатньо з'ясованим. В залежності від об'єкту і предмету дослідження інновації розглядають або як сам складний процес інновіювання, або (у більш вузькому значенні) як його результат. Шляхом до

узгодження даного концепту може бути відмова від ототожнення понять «новація» та «інновація». Подальшого вивчення потребує питання щодо класифікації видів і типів політичних інновацій на основі чітко визначених критеріїв. Поряд з цим аналіз наукової літератури засвідчує, що в політичній науці пострадянських країн поступово формується новий дослідницький напрямок – політична інноватика, предмет якої набуває все більшої самостійності, а проблематика стає все більш широкою. Цьому сприяє той факт, що політична інновація як динамічний концепт, може стати в нагоді, зокрема, і при вивченні виникнення та запровадження політичних інститутів, і проблем здійснення державного управління на основі нових принципів розробки й прийняття політичних рішень, і розуміння спонтанної творчості масових соціальних суб'єктів і громадських рухів, яка виявляється сьогодні додатковим джерелом нових політичних ідей і практик і має стати основою щодо вироблення політичних стратегій інноваційного розвитку суспільства в умовах радикальної трансформації суспільства.

Список використаної літератури:

1. Бойко-Бойчук Л.В. Поняття «соціальна інновація»: типи визначень, приклади застосування /Л.В. Бойко-Бойчук //Наука та інновації. - 2009. - Т. 5, № 3. - С. 94-99.
2. Гордеев Л. И. Инновации в контексте современной политологической теории /Гордеев Л. И. // European Social Science Journal (Европейский журнал социальных наук). - 2013. - № 1. - Том 2. - С.476-480.
3. Ильчук Н.Н. Политические инновации: их сущность и роль в условиях обновления общества / Ильчук Н.Н. //Автореф. дисс... канд. филос. наук. М., 1991. / [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://cheloveknauka.com/politicheskie-innovatsii-ih-suschnost-i-rol-v-usloviyah-obnovleniya-obschestva#ixzz4a5TjmEli>
4. Кирсанова Е.Г. Инновации как политологическая категория /Кирсанова Е.Г. // Вестн. Московского ун-та. –

- Сер.12. Политические науки. – 2012. – №1. – С. 15-25.
5. Кононов В.М. Инновационная политика и политические инновации как фактор состоятельности и конкурентоспособности современных государств /Кононов В.М. //Вестн. Тамбовского ун-та. Серия: Гуманитарные науки. 2014. Вып. 11(139). - С. 116-122.
 6. Марценюк Л.В. Інноваційний розвиток суспільства як об'єкт політологічного аналізу/Л.В. Марценюк //Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова Випуск 6, 2011. - С. 79-84.
 7. Романов В.Л. Инновационный прорыв в будущее: диспозиция государственного управления//Инноватика гос. управления: прорыв в будущее. Материалы Межд.научно-практической конференции. - М.: Изд-во «Прспект», 2006. – Режим доступа: <http://spkurdyumov.narod.ru/romanovvle.htm>
 8. Сергеев В.М. Инновации, демократия и логика конкуренции /В.М. Сергеев //Полис. - 2000.- №1. - С. 108 - 113.
 9. Сергеев В.М. Инновации как политическая проблема /В.М. Сергеев //Полития. - 2008. - № 1 (48). - С. 114-125.
 10. Сунгуров А.Ю. Инновации в социально-политической сфере. Курс «Политические инновации» Лекция 3. – Презентация / А.Ю. Сунгуров / [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/110478/>
 11. Тупчієнко Л. С. Іновації політичні /Л. С. Тупчієнко //Політологічний енциклопедичний словник /Упорядн. В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка.– 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
 12. Фоломеев М.А. Концептуалізація політичних інновацій у сучасному українському політичному процесі /Фоломеев М.А. //Вісн. Харківського нац. ун-ту ім.В.Н.Каразіна. – N885: Серія: Питання політології. Вип.16 . – 2010 . – С.201-207.
 13. Шумпетер Й. Теория экономического развития. /Й. Шумпетер - М.: «Прогресс», 1982. – С.455.
 14. Яковец Ю. Многоликость инноваций /Ю. Яковец //Эпохальные инновации 21 в. — М.: Экономика, 2004. — С. 9—19.

Summery

Kovalchuk V.I. – The concept of «political innovation» in the post-Soviet scientific discourse – Odessa Mechnikov National University

The article is devoted to the comparative analysis of scientific discourse about the concept of innovation in the post-Soviet political and, in particular, russian and domestic political science.

Actuality of this research conditioned in transition of mankind due to innovation and information stage of development, the growing role and importance of innovation as in certain societies and in the global environment. The purpose of this work is to explore the development of scientific understanding of the phenomenon of political innovations in foreign and domestic social sciences and determine the specificity of political innovations.

The practical significance of the topic increases at the exacerbation of the political processes in the international arena, complexity of selected model of political and social development in the crisis of society.

Key words: novation, innovation, policy innovation, scientific discourse, post-Soviet scientific discourse.

*Рекомендовано до друку
к. політ. н., доцентом Степановою Н.Є.*

Стаття надійшла в редакцію 06.03.2017.